

zity. Hubert Knoblauch (Technische Universität Berlin) zaměřil svou pozornost na možné nové podoby náboženství a na Wolfem položenou otázku odpověděl poněkud odlišně: v současném Německu podle něj nedochází ani k sekularizaci, ani k „návratu posvátna“, nýbrž k transformaci náboženství a jeho adaptaci na současné formy modernity.

Ačkoliv název konference odkazoval k problematice povahy náboženské situace v éře pozdní modernity v termínech sekularity, resp. náboženské vitality, obsáhl v sobě program velmi široké spektrum témat, které reflektovalo současný stav a aktuální trendy v sociologii náboženství. Kromě tradičního tématu sekularizace a problému jejího měření bylo možno narazit na pestré škálu dalších důležitých otázek. Zúčastnění tak byli konfrontováni s problematikou vývoje náboženství v různých regionech světa (západní Evropa, postkomunistická Evropa, Spojené státy americké, Latinská Amerika, východní Asie), ať již šlo o křesťanství (katolicismus, „mainstreamový“ protestantismus, charismatická a letniční hnutí, pravoslaví) či islám, debatami ohledně nových (či vůči donedávna dominantní kvantitativní metodologií alternativních) metodologických přístupů v sociologickém zkoumání náboženství (etnografický přístup, geografická perspektiva, vizuální metody), souvislostmi mezi náboženstvím a migrací, populární kulturou, médií, genderem, tělem a emocionalitou nebo násilím. Řada příspěvků se věnovala rolím náboženství v politickém, právním a vzdělávacím systému moderních společností. V jejich rámci byl analyzován vztah mezi náboženskou a sekulární sférou a problematika jejich hranic, stejně jako fenomény pluralismu či deprivatizace. Pozornosti neušly ani koncepty usilující o zachycení „neviditelných“, ne-institucionalizovaných a neoficiálních forem náboženství (implicitní náboženství, spiritualita).

Zajímavou zkušenost pro mě coby „prvoučastníka“ znamenalo setkání v rámci

tzv. linguistic groups. Jako český zástupce jsem se přiřadil do skupiny určené pro badatele a badatelky ze střední a východní Evropy vedené energickou polskou socioložkou a neúnavnou editorkou řady sborníků o náboženství v postkomunistické Evropě Irenou Borowik (Uniwersytet Jagielloński Krakow). Národnostní skladba tohoto setkání byla pestrá; žel česká sociologie zde až na mou osobu nebyla zastoupena vůbec (mimo mě se za Česko účastnila konference jen Lucie Hlavinková z Ústavu religionistiky FF MU v Brně a Tomáš Havlíček z Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze). To ostatně nebylo žádným překvapením, poněvadž k jedné z podmínek, které umožňují vystoupení na konferenci ISSR, patří členství v této organizaci. Za Česko ji v současnosti splňuje kromě výše uvedených již jen Ján Mišovič, jehož role je v české sociologii náboženství bohužel spíše jen symbolická. Ještě o něco hůře na tom bylo Slovensko, které na akci „vyslalo“ pouze jedinou prezentující účastnici, a to Michaelu Moravčíkovou z Ústavu pro vztahy štátu a cirkví v Bratislavě.

Absence českých sociologů a socioložek v Lipsku (jakož i v ISSR) je nepřijemná hned ze dvou důvodů. Za prvé, připravujeme se tak o přehled o aktuálním dění v evropské, ale i světové sociologii náboženství „z první ruky“. Přitom badatelská aktivita například v rámci středoevropského regionu je velmi čilá (viz například organizace *International Study of Religion in Central and Eastern Europe Association* – ISORECEA). Z důvodů, které nejsem schopen identifikovat, se Česko nepodílí na významných mezinárodních výzkumech, které v současnosti probíhají (např. *Church and Religion in an Enlarged Europe* pod vedením D. Pollacka a G. Pickela z European University Viadrina Frankfurt/Oder či *Welfare and Values in Europe* koordinovaný univerzitou v Uppsale). Pro komparaci jsou nám proto již delší dobu k dispozici „jen“ data pocházející z projektu *Aufbruch* (1997), modulu Re-

ligion mezinárodního *International Social Survey Project* (1999), popřípadě z druhé vlny *European Value System Study* (1999) a dvou vln *The European Social Survey* (2003 a 2005). Dva posledně zmiňované výzkumy však obsahují jen velmi omezený počet „náboženských“ proměnných, které navíc z hlediska inovativnosti indikátorů rozmanitosti projevů religiozity mnoho nepřinášejí. V tomto smyslu se jeví být slibným výzkum, který je v současnosti realizován na území Česka (bohužel jen zde, takže neumožní mezinárodní komparaci) v rámci grantového projektu *Detradicionalizace a individualizace náboženství v České republice a jejich sociopolitické a socioekonomické důsledky* pod vedením Dušana Lužného z Ústavu religionistiky FF MU v Brně, inspirovaný *Kendal Project* (P. Heelas a kolektiv).

Tímto se dostávám ke druhému z důvodů, proč litovat malé účasti českých účastníků na lipské konferenci: nemožnosti podělit se na mezinárodním fóru o vlastní zkušenosti a prezentovat nové informace a poznatky ze svého „národního kontextu“. Česká sociologie náboženství se tak připravuje o šanci dát o sobě ve světě vědět, propagovat svou vlastní existenci a výsledky svých aktivit. Fakt, že kupříkladu výše zmíněný grantový projekt nemohl být jeho řešiteli představen, pokládám za promarněnou příležitost. (Osobně jsem pouze zmínil jeho existenci.) Přitom jsou to právě témata *individualizace* a *detradicionalizace* náboženství, resp. *necírkevních, neinstitucionalizovaných a privatizovaných* forem religiozity, která jsou (přinejmenším v evropské) sociologii náboženství v současnosti hojně diskutována.

Sociologie náboženství je v Česku relativně mladou a jen pozvolna se rozvíjející disciplínou. Přesto se zdá, že s nastupující novou generací sociologů a socioložek tomuto badatelskému poli svítá na lepší časy. V současnosti je to zejména Zdeněk R. Nešpor, díky němuž se sociologie náboženství dostává do širšího povědomí akademické i laické veřejnosti, ale v příš-

tích letech budou jistě následovat i další. Jak tento mladý badatel upozornil v nedávné recenzi práce A. Kvasničkové *Náboženstvo ako kolektívna pamäť. Prípady Slovenska a Čiech* (*Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 2007, 42 (2): 459–462), jsou podmínky v Česku pro rozvoj sociologie náboženství momentálně příznivější než v sousedním Slovensku. Na druhou stranu se jen sotva můžeme porovnávat se zbývajících „visegrádskými“ zeměmi – Polskem a Maďarskem. Vedle badatelské a publikační činnosti je rovněž důležité „implementovat“ problematiku náboženství i do výuky sociologie na českých univerzitách. Jen tak lze docílit toho, že nebude (v parafrázi na myšlenku francouzské socioložky náboženství Danièle Hervieu-Léger) přetržena „linie věřících“ a současní aktéři sociologického studia náboženství budou mít své pokračovatele. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že o toto téma je mezi studujícími velký zájem.

K tomu přispívá i rostoucí dostupnost kvalitních knižních zdrojů pro výuku (byť stále převážně zahraniční proveniencí). Jednou z takových vhodných publikací bude v budoucnu jistě i práce norského dua Pål Repstad a Inger Furseth *An Introduction to the Sociology of Religion: Classical and Contemporary Perspectives* (Aldershot: Ashgate 2006), která se na konferenci v Lipsku v rámci „recenzní“ sekce setkala s velmi pozitivní odezvou (ke knize se vyjadřovali I. Borowik, N. J. Demerath a H. Vilaça). V průběhu diskuse nad touto prací zazněla i slova svědčící o tom, že sociologie náboženství čelí mnohým problémům i za hranicemi Česka, případně střední Evropy. Jejím hlavním úsilím přitom již nějaký čas zůstává snaha o „návrat“ a re-integraci do „mainstreamové“ sociologie po letech v izolaci, na kterou již koncem 80. let ve své práci *Religion and Advanced Industrial Society* (London: Unwin Hyman 1989) upozornil James A. Beckford. Vztaheno k české sociologii náboženství nelze než konstatovat, že tato se nachází v pozici „obě-

ti“ hned dvojí marginalizace: výše zmíněné oborové (vůči hlavnímu proudu současné sociologie) a národní (vůči sociologii evropské, popřípadě světové).

Nezbývá než věřit, že přes pestrou škálu badatelských témat, která současnost českým sociologům a socioložkám nabízí, i celou řadu dalších limitujících faktorů (zejména lidské a finanční zdroje) si česká sociologie náboženství najde své pevné místo a postupně bude slyšet i vidět na mezinárodním poli. A to třeba už na příští konferenci ISSR v roce 2009.

Roman Vido

Webové stránky konference:
<http://www.sisr2007.de/>.

Konference Gender and Citizenship in a Multicultural Context

Lodž, 31. srpna – 3. září 2006

Na přelomu srpna a září 2006 se konala největší trienální evropská konference genderového výzkumu *European Gender Research Conference*, která byla letos zaměřena na téma genderu a občanství v multikulturním kontextu. Šestý ročník konference organizovaný pod záštitou organizace ATHENA (Advanced Thematic Network in Activities in Women's Studies in Europe), AOIFE (Association of Institutions for Feminist Education and Research in Europe) a Centra ženských studií a Fakulty mezinárodních a politických studií Univerzity v Lodži se poprvé konal ve střední Evropě v polském městě Lodži, což se také projevilo ve vysoké účasti výzkumníků a výzkumníků ze zemí střední a východní Evropy. Tato lokalizace konference zároveň symbolicky vytvořila prostor pro diskusi otázek a problémů týkajících se jak samotné situace postsocialistických společností, tak specifických výzkumných problémů spojených s otázkami mezinárodní spolupráce na teoretické a empirické úrovni.

Konference byla rozdělená do dvanácti sekcí vnitřně členěných do jednotlivých bloků. V rámci jednotlivých sekcí bylo možné rozlišit tři tematické linie. První linie se zabývala problematikou občanství, jež byla diskutována z perspektivy vztahu kultury a občanství, z hlediska otázky existence kategorie „evropského občanství“, vzniku nových technologií, sociálních hnutí a digitálního občanství, ustavování nadnárodních sítí a mezinárodní spolupráce, reprezentace občanství žen ve veřejném diskurzu a v neposlední řadě z perspektivy postsekulárního obratu. Druhá linie se věnovala problematice identit počínaje genderovými a hybridními identitami v kontextu mnohačetných a vzájemně provázaných strukturujících společenských kategorií (*intersectionalities*), kritickými mužskými studiemi a studii maskulinity, konče tematikou nových evropských identit vznikajících v důsledku migrace a mobility. Obě tyto tematické linie konference se vzájemně prolínaly skrze snahu o analýzu konceptu občanství ve vztahu k genderu a dalším kategoriím vstupujícím do hry v současné multikulturní Evropě. V centru pozornosti tak stálo prolínání genderu, třídy, „rasy“, etnicity, sexuální orientace, náboženství či národnosti a jejich vliv na institucionální a symbolické aspekty občanství. Významný a všudypřítomný byl rovněž akcent na propojení akademické práce s aktivismem ve smyslu angažovanosti vědců a vědkyň ve feministickém hnutí a veřejném diskurzu obecně. Na rozdíl od dvou zmíněných tematických linií, které tvořily jádro celé konference, se poslední linie k hlavnímu tématu konference vztahovala spíše implicitně. Třetí linie představovala reflexi současných feministických teorií, metod a produkce poznání obecně a problematiku vědecké excelence a vědních politik.

Hlavní tematické zaměření na gender a občanství v multikulturním kontextu se odráželo také v plenárních přednáškách, které přednesli Rosi Braidotti z Utrecht University, Judith Butler z University of

California v Berkeley, Ruth Lister z Loughborough University, Keith Pringle z Aalborg University, Ayşe Gül Altınay ze Sabanci University a v zastoupení Madgalena Środa z University of Warsaw. Plenární příspěvky a následující debaty různorodým způsobem reflektovaly současné změny odehrávající se pod taktovkou neoliberalizace světové politiky, expanzivních válečných konfliktů legitimizovaných „bojem proti terorismu“ a z toho plynoucího násilí. Bodem, ke kterému se tyto úvahy vracely, byl zejména význam těchto společenských procesů pro feministické teorie, genderová studia a v neposlední řadě pro ženská a feministická hnutí.

Napříč příspěvky přednesenými v rámci plenárních sezení bylo možné identifikovat dvě zásadní témata zasazující feministické teorie do širšího rámce ekonomických, politických a sociálních procesů v současné fázi globalizující se kapitalistické modernizace. Prvním okruhem byla kritika zjednodušeného pojetí sekularismu v evropském kontextu, která odkryla jeho náboženské kořeny a vztah genderového řádu a náboženství. Řada na konferenci přednesených empirických analýz pak jenom potvrdila slova Rosi Braidotti, Judith Butler či Ruth Lister a dalších o zneužívání feministických argumentů a koncepce genderové rovnosti ve prospěch upevnění různých procesů vylučování v politikách západních států a antimuslimské rétoriky. Rosi Braidotti kritizovala současnou „politickou ekonomii citů“, která funguje jako účinný systém organizování společnosti a operuje se stejnými kategoriemi jako samotný systém víry. Západní společnosti proto Braidotti charakterizovala jako *pseudosekulární*. Jako příklad transformační etiky pak představila koncept *afirmativní etiky*, založený na pozitivních emocích, rekonceptualizovaném pojmu bolesti a odmítání nároku na reciprocitu mezi mnou a Jiným. Judith Butler pak formulovala kritiku „civilizujících“ misí USA a Velké Británie, jejichž logika je podle ní založe-

na na rasismu, homofobii a pseudosekularismu západních společností. Poukázala na to, že ponižování a specifické praktiky mučení muslimských žen a mužů jsou založeny na zpochybňování femininity či maskulinity ponižovaných či mučených jednotlivců. Jejich prostřednictvím je manifestována maskulinní a homofobní podstata instituce armády, která je současně skrze tyto praktiky potvrzována. Lister pak upozornila na zneužívání feministických argumentů na podporu rasismu v evropských i severoamerických státech. V mnoha případech je totiž koncept genderové rovnosti prezentován západními společnostmi jako důkaz jejich vyspělosti bez ohledu na stále přetrvávající nerovné postavení žen a mužů. Západní pojetí genderové rovnosti je ovšem strategicky a nekontextuálně prosazováno jako normativ pro ostatní společnosti a je jím legitimizováno přesvědčení o nadřazenosti západních států.

Druhým z klíčových témat plenárních sezení byly otázky diverzity a odlišností, jež jsou zároveň ústředním problémem feministického diskurzu. Také toto téma ukázalo pluralitu feministického myšlení a diskutovaných konceptů. Judith Butler naznačila redefinici odlišností z hlediska tenzí, konfliktů a neustálých kritických zpochybňování, jež jsou produktivní ve svém *antagonismu*. Ruth Lister konceptualizovala odlišnosti ve smyslu *diferencovaného univerzalizmu*, který odmítá falešný univerzalizmus tradičních teorií, nicméně neopouští nárok na univerzální uznání lidské bytosti vycházející z kreativního vztahu k diverzitě a odlišnosti. Jinými slovy *diferencovaný univerzalizmus* dle Lister zpochybňuje vylučující nerovnosti pramenící ze společenské diverzity na základě třídy, „rasy“, etnicity, sexuality, věku či postižení a poskytuje teoretický nástroj k definici inkluzivního konceptu univerzálního občanství. Braidotti pak nahlížela odlišnosti jako *nový mód rezonance mezi odlišnými Jinými*, jejichž vztah spočívá ve vzájemné závislosti, a tudíž ve vzájemném ovlivňo-